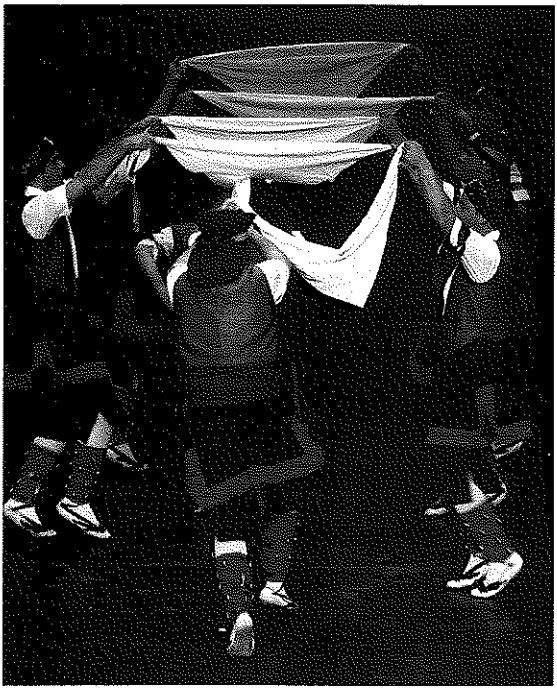

EL BALL DE VALENCIANS:

De la dansa a les torres

12

QUADERNS DE LA FESTA MAJOR

SANTA TECLA

1997

EL BALL DE VALENCIANS:
De la dansa a les torres

Jordi BERTRAN

12

QUADERNS DE LA FESTA MAJOR

SANTA TECLA
1997

Als companys de l'equip humà de
Gestió Cultural de l'Ajuntament de Tarragona
per la seva dedicació absolutament professional,
tot i que en realitat, durant Santa Tecla,
esdevenen tan voluntaris com des del primer
al darrer integrant del nostre Seguici.

ESBART SANTA TECLA

© AJUNTAMENT DE TARRAGONA
Àrea de Cultura, per l'edició

© Jordi Bertran, pels textos

© Fotos:
Pàgs. 5 i 7, reproducció de l'obra *Món Casteller*
Pàg. 8, Josep Bargalló Badia
Pàgs. 20 i 22-26, Jordi Bertran

© PITU, pel disseny de la coberta a partir d'una fotografia d'Enric Parés

Ind. Gràf. Gabriel Gibert, S.A.
D.L.: T. 1.226. 1997

PREÀMBUL

"Allà roman, encara amb tota l'esplendidesa, la cèlebre i llegendària *Muixeranga d'Algemesí* –vila, aquesta, de la Ribera Alta del Xúquer–, un antecedent casteller per excel·lència, vivent encara als nostres dies i que no és res més, diríem, que un veritable *Ball de Valencians*."

Eloi Miralles i Figueres, 1981

El ball de Valencians és una denominació àmpliament estesa dins la terminologia pròpia de les festes del nostre país, des del segle XVII fins al XX. Amb aquesta etiqueta hom ha fet referència a diverses manifestacions de la cultura popular en funció de l'època històrica en què ens situem o bé atenent a l'àrea geogràfica on ens ubiquem. Des de l'anàlisi contemporània de la cultura tradicional, és acceptat que quan parlem de *ball de Valencians* ens referim a una dansa integrada en els seguicis populars de les festes de carrer que acabava amb una torreta final, que va esdevenir el punt de partida per al que avui anomenem *castells*. En determinades zones aquests acabaren absorbint i anul·lant la dansa que els havia servit d'espurna inicial. El quadern que teniu a les mans pretén de resseguir les diferents etapes per les quals ha travessat el ball de Valencians, especialment abans de la identificació plena amb el fet casteller, aspecte que a hores d'ara considerem el més analitzat. Per això, compararem notícies de diversa procedència geogràfica per tal de descobrir com arriba la dansa a les nostres contrades i, com des del Camp de Tarragona i el Penedès, la férem evolucionar.

El quadern d'enguany explica, doncs, com una dansa provinent d'un altre territori dels Països Catalans féu fortuna en les terres de la Catalunya Nova i originà un dels fenòmens festius i sociològics més transcendents de les dues darreres centúries. Potser algú creurà que s'enfonsen els fonaments del país en haver d'acceptar aquesta sàvia barreja de manifestacions de la cultura popular. Però la nostra festa gran és precisament una suma de períodes històrics i humans que han bastit els eixos fonamentals de la celebració comunitària. Des del respecte cap a les bases del patrimoni viu propi de la ciutat, la festa ha fet un llarg viatge de més de sis-cents anys. Ni tan sols els poders més fanàtics, cruels o totalitaris han aconseguit d'esborrar-la ni anorrear-la definitivament. Per això, el tutelatge des de les institucions és admirable i necessari, sempre i quan s'entengui la festa, per part dels diferents estrats implicats, com un veritable mitjà vertebrador de la ciutat i de la societat que hi viu.

El nostre agraïment més sentit a l'Eloi Miralles per les informacions facilitades, al Jaume Guasch i la Rosa Llorach per la seva contribució coreogràfica, i al Pep Martorell per contrastar les nostres paraules.

EL NAIXEMENT O L'EXPORTACIÓ VALENCIANA

La ciutat de Tarragona havia establert a principis del segle XVI la plena assumpció dels elements festius per part dels gremis locals. Des d'aleshores i durant prop de tres segles, aquestes corporacions seran les encarregades de fer funcionar les cèl·lules organitzatives que dinamitzaran la festa gran de Santa Tecla, juntament amb els poders municipal i religiós. És l'etapa coneguda com la dels dotze gremis, perquè en la majoria d'ocasions són els referenciats en els documents com a gestors dels balls, bestiari, entremesos i balls parlats.

Això no obstant, els elements festius de Santa Tecla també surten al carrer en d'altres ocasions especials. Precisament un d'aquests moments singulars servirà de punt de partida per al seguiment del nostre ball de Valencians. El 1633 els reis d'Espanya, Felip IV i Maria Isabel de Borbó, visiten la ciutat de Tarragona i s'organitza una sortida extraordinària del Seguici local acompanyat de molts altres grups que arriben de fora de la població:

> "... el nombre de balls (danses), sense comptar-hi els de la capital, eren en nombre de quaranta, havent-n'hi un del Regne de València; portant tots el seu vestit adequat... havent-n'hi una de molt notable que, entre giravolts i alltres figures, acabava formant una campana, posant-se els uns de peu damunt els altres, fins a arribar a quedar un home sol, tornant una altra vegada a baixar, enmig dels acords de la música..."[1]

Pere Català apunta la identificació entre el ball valencià i el que construeix la campana, és a dir, una mena de torre.[2] Es tracta del ball que Jordi Morant, sensedecantar-se per la correspondència amb el provinent del País Valencià, havia anomenat el *ball de la Piràmide*.[3] Una quarantena d'anys més tard, el Corpus Christi de la ciutat de Sevilla, una de les festes amb més tradició, solemnitat i importància que viu aquella població, rep la visita d'una dansa de Valencians registrada per l'investigador Aureli Capmany.[4] El cap de colla d'aquella agrupació és Maties Font, de Sagunt, i Capmany assigna a aquest ball de Valencians la realització de cinc figures coreogràfiques, essent la darrera l'aixecament d'una torre. La solidesa d'aquesta dansa de Valencians és prou feafent per diverses raons. Ha de tractar-se d'una manifestació festiva amb característiques intrínseques que la fan ben diferent dels balls propis de la zona que l'acull, però alhora suficientment integrable en el conjunt de la

1. CATALÀ, Pere (director): *Món casteller*. Vol. I. Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1981, p.60.
2. íd. pp.60-61.
3. MORANT, Jordi: *Història dels castells. Tarragona, Camp tarragoní i el Penedès*. Editat per l'autor, Tarragona, 1967, p.38.
4. CATALÀ: op. cit. p. 60.

El Ball de Valencians a Tarragona cap al 1786.

festa. A diferència del bestiari, els entremesos i els balls parlats, les danses han constituït durant la història l'element del Seguici Popular camptarragoní i penedesenc més comú a la resta de pobles de l'Estat i fins i tot d'altres llocs d'Europa. Els balls de bastons, pastorets, cercolets i gitanes que avui perviuen a la ciutat de Tarragona són ben presents en d'altres festivitats europees en les quals apareixen amb nomenclatures prou identificables.

Dins d'aquest context, el ball de Valencians va ser idoni per a experimentar un procés d'exportació festiva. La construcció de torres pròpia del llevant

valencià integrada dins un ball itinerant de carrer era ideal per ubicar-la, com a fenomen espectacular dins del seguici tradicional d'altres àrees geogràfiques. Permetia la itinerància pròpia de les danses processonals i, alhora, oferia una major espectacularitat, la potencialitat de la qual en aquella època ni tan sols degueren d'imaginar. No és estrany, doncs, que gairebé un segle després de la notícia sevillana, el 1762, Aureli Campmany també ens assenyali l'actuació del ball de Valencians a la ciutat de Lleida, amb motiu de la col·locació de la primera pedra de la nova catedral[5]; o que, pocs anys després, trobem referències similars al Corpus de la ciutat de Granada, l'altre gran Corpus de les terres andaluses. Miguel Garrido Atienza, polític i investigador, va publicar el 1889 les seves *Antiguallas granadinas. Las fiestas del Corpus,* en les quals confirma el caire viatger del ball de Valencians en descriure el Corpus del 1774:

> ".... seguían interpoladas entre los carros cuatro ó cinco danzas, compuestas de vario número de individuos de uno y otro sexo, las que después, en los descansos de la procesión, al acorde compás de sus instrumentos, entregábanse á cadenciosos y diversos bailes. El deseo de la novedad sustituyólas alguna vez con cuadrillas de volatineros valencianos... Las danzas no han sido como otros años, las quatro acostumbradas de hombres, y mugeres vestidos de tela; sino dos quadrillas de Valencianos, de á diez hombres cada una, que costeó desde Valencia la Comission, los quales vestidos de volantes, al son de Tamborililo, y la Dulzaina, tegian sus coros, y como Volatines daban saltos, y trepas unos sobre otros, con tal destreza, y ligereza, que con la novedad, y el mayor costo (por traerlos des tan lexos) se consiguió, que no se echassen de menos las danzas de los demás años..."[6]

És important de notar que en un mateix text s'explicita la denominació *quadrillas de valencianos* i la seva procedència del País Valencià. Per tant, referma la tesi que sosté que precisament van ser uns homes d'arrels valencianes els que van donar nom al precedent casteller a les nostres terres, més que no pas les possibles similituds amb l'àrea valenciana quant a indumentàries –Francesc de P.Bové[7]– o quant al tarannà especialment valent que es requeria per a ésser ballador –Joan Vives, Indaleci Castells.[8]

Un informe oficial una mica posterior, signat per Manuel Llorca Agulló, *Alcalde Mayor y Corregidor Interino* de Vilafranca del Penedès i d'altres pobles veïns entre els anys 1782 i 1786, ens aporta una documentació essencial per acabar de connectar l'estreta relació entre els Valencians del Principat de Catalunya i el seu més que probable origen en el País Valencià. El capítol setè d'aquest informe comença amb els següents termes:

5. CATALÀ: op. cit. p. 60.

6. GARRIDO, Miguel: *Antiguallas granadinas. Las fiestas del Corpus.* Archivum, 16, Universidad de Granada-Ayuntamiento de Granada, Granada, 1990, p.89.

7. BOVÉ, Francesc de P.: *El Penedès. Folklore dels balls, danses i comparses populars.* Vilatana, 2, editat per Joan Solé, Vilafranca, 1990, p.113.

8. CATALÀ: op. cit. pp.57-58.

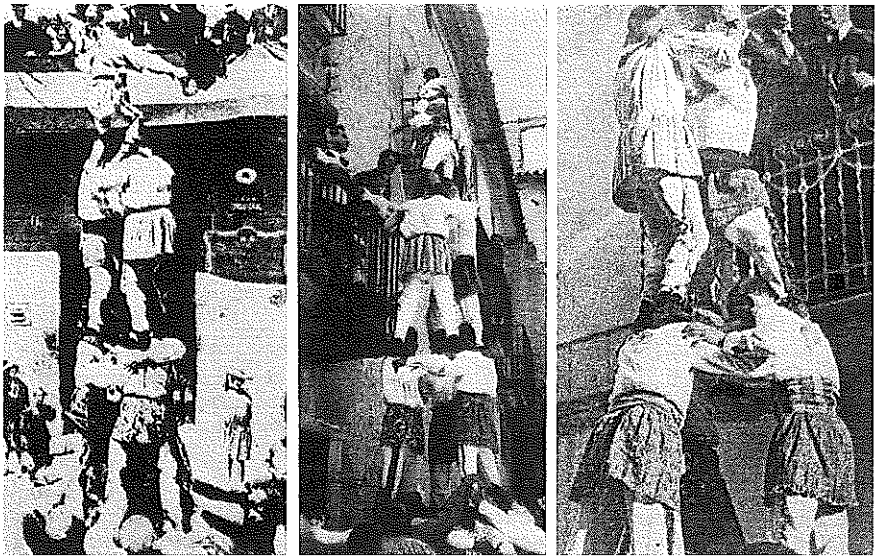

El Ball de Valencians d'Arbeca els anys 1925 i 1926.

> "...Sobre que se extermine el uso de los Castillos en los Vailes nombrados de Valencianos, y aun se prohiba absolutamente el uso de tales bayles. Fue al paso que por pura diversion honesta se permitio el establecimiento (en los tiempos pasados) en este Principado y en Valencia el bayle vulgo de Valencianos para andar delante de las Procesiones..."[9]

Un cop més en l'anàlisi de la cultura tradicional, les prohibicions de les autoritats ens serveixen per documentar l'existència d'una manifestació viva. El text d'aquest lletrat madrileny certifica la identificació entre el ball de Valencians del Principat i el de València, amb la qual cosa entenem que la procedència inicial d'aquesta dansa és ja inequívoca.

El nombre d'integrants que apareixien referenciats en la cita granadina, deu per colla, constata la impossibilitat de construir grans torres, sempre i quan en els moments més àlgids i brillants de les actuacions no col·laboressin els vint individus de les dues agrupacions. En tot cas, cada formació com a ens separat realitzaria una torre de tres pisos o com a màxim de quatre. La indumentària, amb volants, connecta perfectament amb d'altres balls i danses valencianes, en les quals les bruses i les faldilles blanques són també característiques.

9. SABATÉ, Antoni: "Notícia del nostre desaparegut Ball de Valencians" a *El Figarot*, 8 i 9, Castellers de Vilafranca, abril 1989.

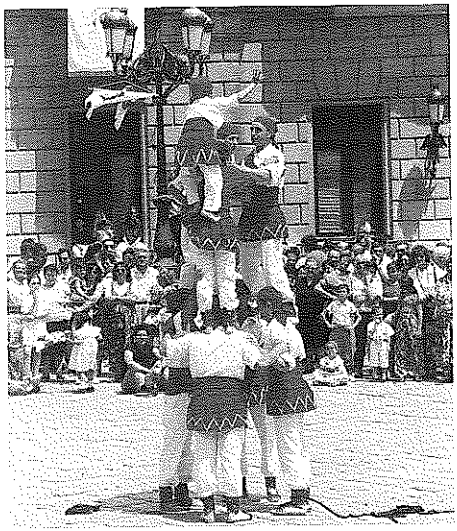

Ball de Valencians de Reus

D'altra banda, les paraules de Garrido constaten la duplicitat d'execucions a què també feia referència Capmany. L'autor diferencia el fet de *teger sus coros* respecte al de saltar i *trepar* uns sobre els altres amb lleugeresa. De tota manera, se'ns fa difícil, de moment, aprofundir en la tècnica emprada, perquè l'execució pràctica de salts és una característica novedosa tant en l'estudi dels balls de Valencians com en el de les Moixigangues. La utilització de paraules com *volantín* o *volatinero* ens apropa, però, al món de l'acrobàcia i l'equilibri.

Dins el segle XIX encara trobem una altra referència documental comparable a les mostres anteriors d'exportació del ball de Valencians. Concretament, José Blanco White escriu sobre el Corpus de Sevilla del 1822:

> "...Mezclados ya con el grueso de la procesión, iban tres grupos de danzantes: en primer lugar, los valencianos, vestidos con su trage regional de chaleco suelto, mangas de lino atadas a las muñecas y a los codos con cintas de varios colores y anchos calzones de color blanco que llegaban sólo hasta las rodillas, que interpretaban un baile muy animado, entretejiendo sus pasos con movimientos de sorprendente agilidad..."[10]

Blanco confirma, doncs, l'agilitat dels Valencians com a característica definidora d'aquest element festiu. Per tant, observem que, d'entre les danses valencianes, en va existir una que, si més no entre els segles XVII i el primer

10. BLANCO, José: *Corpus Christi 1822*. Viejas Postales de Sevilla, 3, Comisaría de la ciudad de Sevilla para 1992-Ayuntamiento de Sevilla, 1991.

terç del XIX, comprenia la barreja de passos i figures ballades juntament amb la construcció d'una o unes torres, fet aquest que la distingia de la resta de grups festius i processonals tant del País Valencià com d'altres zones de la geografia catalana i espanyola.

Les característiques d'aquest ball de Valencians encaixen prou adequadament amb les de la Muixeranga d'Algemesí, tot i que aquesta també ha reduït amb el pas dels anys la importància dels seus elements estrictament dansats o processonals en favor del bastiment de les seves construccions. Al País Valencià, la Muixeranga evolucionà quant a l'alçada de les figures que es dibuixaven, fins al punt de remarcar ostensiblement la diferència entre l'escenificació religiosa i el joc de la torre humana. Però alhora, sense atrevir-nos a precisar la data, l'alçada màxima també quedà fixada segurament per condicionants tècnics intrínsecs al fet muixeranguer. En canvi, la també valenciana Moixiganga de Titaguas, a la comarca dels Serrans, fossilitzà l'alçada de la torre molt abans que la d'Algemesí i s'aturà en els tres pisos.[11]

11. DD.AA.: *Danzas de Titaguas*. Cuadernos de música folkórica valenciana, 2, Instituto de Etnologia Valenciana, Sección de Folklore Musical, Institución Alfonso El Magnánimo, Diputación Provincial de València, València, 1979.

LA INCORPORACIÓ DEL BALL DE VALENCIANS AL SEGUICI POPULAR DEL CAMP DE TARRAGONA

El triangle Tarragona-Valls-Reus ens oferirà una considerable nòmina d'actuacions de balls de Valencians entre els anys 1687 i 1769, gairebé un segle en què predominen més les seves particularitats dansades que no pas les torrenques. En aquesta zona geogràfica, etnogràficament molt definida per la pervivència del model festiu basat en el Seguici Popular, apareixen diverses constatacions que expliciten que els homes tarragonins copien aquella dansa de Valencians que havien tingut l'oportunitat de veure amb anterioritat, si més no el 1633, tot i que creiem que no fóra estrany pensar que hi degueren d'haver més visites no registrades documentalment o si més no encara no descobertes.

El pare Andreu de Palma de Mallorca va difondre el 1933 un full en què es constata l'existència del *Ball de Balancians de Bràfim* el 1687.[1] Integrat per deu balladors, participa en les Festes de Santa Tecla d'aquell any que acullen tot un seguit d'elements festius de procedència diversa. El nombre de balladors és exactament el mateix que els de les danses que el 1774 actuen a Granada, per la qual cosa som a la fase de mímesi del fenomen extern, però sense un desenvolupament en alçada.

Aureli Capmany recull també a la ciutat de Tarragona, amb motiu de les festes extraordinàries de Santa Tecla del 1695, l'execució d'un ball en el qual els homes són "... posats dempeus els uns damunt les espatlles dels altres, fins acabar amb un de sol...".[2] Per la seva banda, Jordi Morant esmenta el ball de Valencians el 1700 en les festes per celebrar que Santa Tecla sigui festa manada a tota la província, entenem que eclesiàstica.[3]

El 1706 el Seguici de Tarragona surt de forma extraordinària amb motiu de la visita del rei Carles III d'Espanya. Entre els grups actuants recollim en segon lloc:

> "...despres la bandera de la Confraria dels fadrins menestrals y tras de ella un ball que diuen de Valencians..."[4]

La petita indicació del secretari redactor de l'acta és suficient per comprovar que els Valencians són encara un ball prou desconegut *–que diuen de Valencians–*, i alhora per entendre que el mot Valencians ja no fa referència a la procedència geogràfica dels seus integrants, sinó al primitiu origen del ball.

1. MORANT, Jordi: *La festa popular de Santa Tecla del 1687. Altres notes sobre les solemnes diades de la ciutat de Tarragona.* Ajuntament de Tarragona, 1980.
2. CATALÀ: op. cit. p.60.
3. MORANT: op.cit.p.39.
4. ARXIU HISTÒRIC DE TARRAGONA. Llibre del Consell 1704-1707, fol.177v.

La confraria dels fadrins menestrals és l'associació hereva de la denominació que havia aparegut fins aleshores en les actes municipals com "dels joves sastres", entitat que no duia ball. També és important de fer notar que la sortida simultània del ball de Titans, referma la total separació no únicament quant a denominació sinó també morfològica entre un i altre element festiu.

D'aquestes notícies la més sorprenent és la que descriu l'actuació dels balls a la Brufaganya. Sanç Capdevila explica:

> "... Hi hagué dances de gitanes i valencians per a rebrer i acompanyar les persones de distinció que hi assistiren... duia el penó, en la processó de l'Esglesia a la Font, l'hereu de la casa Vadell i Lleó, de Pontons; en arribant l'entronitzada Imatge a la plaça, els xamosos dançaires li gitaven versos encomiàstics i bonics parlaments...".[5]

El text referencia les Gitanes i els Valencians com a danses presents. Sabem que efectivament el ball de les Gitanes realitzava i realitza parlaments, però desconeixíem cap referència dels Valencians com a ball parlat. Sanç Capdevila generalitza en referir-se als executants d'aquests versos, per la qual cosa se'ns fa difícil saber si eren ambdós balls els que deien els textos. Considerem que més que tractar-se d'un ball amb parlaments, en tot cas l'*enxaneta* del ball de Valencians podria realitzar algun vers de lloança al Sant com encara podem veure en l'actualitat en aquells balladors o personatges que coronen petites figures de dos pisos en els balls de Cercolets i de Pastorets en determinades poblacions.

Més tard, els balls de Valencians apareixeran referenciats a Valls el 1712 amb motiu del retorn de la Verge del Lledó al seu cambril; al santuari de la Brufaganya, el 1721, amb motiu de les festes extraordinàries de benedicció de la capella de la Font; a Reus el 1724 amb dues colles, el 1725 amb quatre grups i el 1733 en número de tres.[6]

L'afirmació de Morant que defensa la participació dels Valencians el 1722 en l'entrada del nou arquebisbe a la ciutat, Manuel Samaniego, no coincideix amb l'acta documental d'aquella cerimònia espectacularitzada, que afirma que el Gremi de Fadrins Menestrals sortí "...ab sa bandera sens ball ni música".[7]

Finalment, el mateix Morant, citant un manuscrit que esmenta Francesc Blasi procedent de l'antic convent del Carme de Valls, parla d'unes festes a la Barcelona del 1734 en què intervenen els balls de Bastons, Pastorets, "...de la Piràmide i altres que s'usen en el Camp de Tarragona".[8] El text apunta, doncs, la identificació dels balls del Seguici Popular amb el model festiu camptarragoní.

5. CAPDEVILA, Sanç: *Història compendiada del Santuari de Sant Magí.* Obradors tipogràfics de J. M. Recasens, Montblanc, 1924, p. 61.

6. CATALÀ: op. cit. p.61; BARGALLÓ BADIA, Josep: *Restauració de les danses tradicionals de Reus.* Editat per l'autor, Barcelona, 1992, p.109.

7. ARXIU HISTÒRIC DE TARRAGONA.Libro Capitular del Año 1722, f.61 v.

8. MORANT: op.cit.p.53.

LA REALITZACIÓ DE CASTELLS PER PART DEL BALL DE VALENCIANS AL CAMP I AL PENEDÈS

En l'evolució del ball de Valencians hem de cercar el moment en què decididament les torres executades entren dins el que en l'actualitat considerem castells humans. El barem comunament emprat per part dels estudiosos del fenomen és situat en el nivell de les construccions de sis pisos. Gaietà Viaplana documenta la primera notícia, que actualment coneixem, de castells de sis pisos. Es tracta de la festa de Sant Julià –per cert traslladada de data– a la vila de l'Arboç del Penedès l'any 1770:

> "...Prèviament concertats, vingueren els balls dits de valencians; el del Catllar, que féu el castell de sis sostres, acompanyat de la dolçaina, es reputà pel millor; el de La Riera, el del Vendrell i de Sta. Margarida dels Monjos..." [1]

La cita és important en constatar no solament els primers castells de sis pisos, sinó també l'extensió de l'interès popular pel ball de Valencians. El triangle Tarragona-Reus-Valls de l'etapa anterior s'ha estès ja fins a l'Alt Penedès: la línia continua des de Tarragona cap al Baix Gaià fins a la vila de Santa Margarida i els Monjos. També és clau veure la dinàmica seguida per places sense ball propi que contracten aquesta manifestació de la cultura festiva. Tampoc no hem de menystenir el fet que per primer cop se'ns constata la vessant competitiva entre els balls de Valencians, aspecte que sense cap mena de dubte demostra que el 1770 el ball de Valencians ja havia iniciat la voluntat d'elevar l'alçada de les seves torres. En aquest sentit, ja podem considerar que el ball de Valencians del Catllar ja aixeca castells que òbviament van haver de comportar un engrandiment numèric d'algunes agrupacions, que de ben segur ja eren lluny de la xifra dels deu balladors de la colla de Bràfim del 1687.

Que el ball de Valencians, però, encara és a les beceroles del seu desenvolupament ho demostra la següent notícia corresponent a la festa major de Sant Fèlix de Vilafranca del Penedès del 1771. Rafael d'Amat i de Cortada, Baró de Maldà, compilador d'una monumental obra de notícies i viatges, ens explica aquella festa major. La vigília de Sant Fèlix la imatge religiosa és traslladada des de la casa d'un administrador de la festa cap a la basílica de Santa Maria:

> "... Nosaltres, des de casa Vallès pujàrem a la del senyor administrador de la festa de Sant Fèlix y encontràrem a la sua senyora que enjoyaba a la imatge del sant que, col·locada sobre de un pulit taberna-

1. CATALÀ: op.cit.p.58.

cle, devia portar-se en aquella tarde a la iglésia major ab los il·lustres regidors y *sequentia* dels balls de Bastons, de Santa Fe y dels Valencians, segons ús y costum en aquella vila, molt antes de solemnitsar-se las completas en la parròquia... "[2]

Elements festius que també encapçalen la processó:

"...Después del drach seguían los balls de Bastons, de Santa Fe y lo dels Valencians. Lo trage de tals quadrillas no sé si algun curiós com yo lo haurà notat. A mi no.m recorda, per consegüent no.l puch escríurer en est *Llibre de las Set Sibellas...*"[3]

El Baró de Maldà, que ha dedicat una notable explicació al Drac quant a extensió i quant a detalls, passa en canvi ràpidament per la nomenclatura dels balls, entre ells el dels Valencians, i ni tan sols en recorda la indumentària i molt menys que executessin construccions dignes de ser plasmades a la seva obra. Per tant, en aquest moment històric existeixen colles de Valencians de diferents nivells, unes que ja han començat a bastir castells o sostres de gent, i unes altres que segueixen aferrades a l'essència inicial pròpia del ball. No fóra desencertat pensar que el ball de Valencians de Vilafranca no era a la festa de l'Arboç de l'any anterior precisament perquè no ocupava un lloc preferent dins les colles de la gamma de torres més altes.

La referència que aportàvem en el capítol anterior sobre les dues danses de Valencians al Corpus de Granada del 1774, amb deu integrants per grup, ens permet de comprovar que el ball evoluciona de dues maneres diferents. D'una banda, les agrupacions valencianes segueixen aferrades al nombre de balladors, mentre que la colla del Catllar ja ha iniciat un camí d'escalada en els pisos de les construccions. Una notícia posterior corresponent a la visita del rei d'Espanya Carles IV a la ciutat de Lleida el 1802 fa referència a:

"...dos danzas de treinta hombres cada una, vestidos a la catalana con toneletes amarillos y azules, canzoncillos y almilla blanca, guarnecida de tafetán, vendas de seda con botines y alpargatas, peinados y descubiertos, quienes con tanta habilidad como ligereza formaban torres a la altura de seis estados, incluso el intrépido niño bailando a su remate al son de un coro de música..."[4]

Observem, doncs, que per arribar als sis pisos es necessiten trenta homes, nota que implica l'augment numèric que aquestes agrupacions experimenten i, que en definitiva, contribuirà a catapultar la seva puixança. Les notíces trobades fins ara no ens parlen, però, d'un altre aspecte fonamental per entendre el pas des del ball de Valencians als castellers: la tècnica. Si viatgem

2. *Miscel·lània de viatges i festes majors.* Vol.I. Biblioteca Baró de Maldà, 2, Barcino, Barcelona, 1994, pp.117 i 121.

3. *Miscel·lània de viatges i festes majors.* Vol.I. Biblioteca Baró de Maldà, 2, Barcino, Barcelona, 1994, pp.117 i 121.

4. CATALÀ: op.cit. p.62.

cap a les terres valencianes d'Algemesí, veurem que la Muixeranga, amb una tècnica pròpia i diferent a la castellera, tradicionalment ha tingut com a figura de major alçada l'Alta de cinc pisos. El ball de Valencians camptarragoní degué d'arribar, amb les seves primitives tècniques i amb l'augment de balladors, també als cinc pisos. La frontera cap als sostres de sis pisos que destaca el cronista de l'Arboç del 1770 es trencà gràcies a una modificació de la primitiva tècnica del ball de Valencians, és a dir, una tècnica prou similar a la conservada per la Muixeranga valenciana. Fins al moment són els homes del Catllar del 1770 els que tenen el mèrit de la invenció per poder assolir els sis sostres. De fet, tampoc no creiem que poguem recular molts més anys, més si tenim en compte cites com la posterior del Baró de Maldà a Vilafranca que encara palesen una evident fase de transició entre la dansa i les torres.

En la llista d'actuacions de balls de Valencians, Reus acull el 1775 quatre agrupacions, amb motiu de la festa de Sant Bernat Calvó, que surten al mateix temps que la moixiganga.[5] La notícia referma, doncs, que ja aleshores i dins l'àmbit del Principat de Catalunya el ball de Valencians i la Moixiganga són dos fenòmens festius ben diferenciats. El primer és mancat d'un contingut religiós intrínsec i tangible, mentre que a la segona n'és la part fonamental i definidora. És necessari, però, tenir ben present que, quan passem al País Valencià, la Muixeranga no és la nostra Moixiganga, sinó que a València no tenia cap sentit que el ball de Valencians es perpetués amb aquest nom. N'havia de buscar un de propi i diferenciador: muixeranga és una paraula comodí que històricament s'ha aplicat a diverses manifestacions festives processonals, i especialment a Algemesí quedà fossilitzada per denominar el ball de Valencians, que en aquelles contrades era tan valencià com els arquets, els pastorets o els bastoners.

Els dibuixos que cap al 1786 realitzà el seminarista de Tarragona Antoni Marco, natural de Duesaigües, a la coberta interior d'un llibre, ens il·lustren un pilar de tres, amb un nen al tercer pis, enmig de dues rengleres de quatre balladors i seguit per un altre que també se situa al mig de les fileres. La disposició de la figura és prou significativa ja que observem el pilar integrat dins una dansa o coreografia més complexa. Els balladors, inclòs el nen i a excepció del baix i del segon del pilar, duen quelcom a les mans molt proper a unes castanyoles, prou comunes en els balls de Valencians. La indumentària amb faldellí, mocador en banderola creuat al pit i els picarols a les cames connecten aquests dansaires amb l'aparença comuna a la resta de balls del Seguici Popular del Camp de Tarragona i del Penedès, tot i que podem apreciar diferències respecte a la indumentària del ball de Bastons recollit en el mateix dibuix. D'altra banda, en l'extrem inferior dret apareix un altre personatge, que interpretem com la figura del diable burlesc, ben present a la majoria de balls

5. CATALÀ: op.cit. p.59.

parlats i danses processonals pròpies de la nostra àrea etnogràfica. El diable burlesc que realitza múltiples funcions que abasten des de la capta a l'elaboració de versos crítics, és un nou argument per conduir-nos a la tesi de Jordi Morant –sostinguda a partir de la realització del pilar de tres– en el sentit que es tracta d'un autèntic ball de Valencians.[6] El diable burlesc també reapareix en els Valencians de la vila de Prades.

Les notícies de balls de Valencians continuen a la Candela de Valls el 1791; al trasllat de la Mare de Déu de la Misericòrdia al seu santuari dins el segon centenari de la seva Aparició l'any següent i amb quatre colles de Valencians; a Tarragona el Baró de Maldà lamenta l'absència, per motiu d'unes pregàries mentre es travessa la Guerra Gran, del ball "...dels Valencians... i l'habilitat de castells, o sostres de gent, ab un noy al capdemunt, fent-li la figuereta..."[7]; a la Pobla de Mafumet el 1801; a Vilafranca, el 1802 tant per la visita de Carles IV com per Sant Fèlix; també a Vilafranca el 1803, 1805, 1806 i ininterrompudament del 1814 al 1821; a Mont-roig, el 1816; o també el mateix any a Montblanc amb motiu de la traslació de la imatge de la Serra al seu remodelat convent.[8]

En aquest període, si més no de castells de sis pisos, observem alguns fets notables. L'augment de les notícies d'actuacions de balls de Valencians, que nosaltres únicament hem espigolat entre l'abundant però dispersa bibliografia, és fruit de ben segur de l'increment de les actuacions realitzades. Ja dins el segle XIX hem de prendre nota de l'extensió geogràfica del fenomen que arriba a la Conca de Barberà i segueix pel sud fins a Mont-roig. D'altra banda, les actuacions simultànies amb la Moixiganga refermen la separació d'una i altra manifestació, tot i que el 1803 a Vilafranca la Moixiganga percep el doble que els Valencians, demostració feafent que el prestigi dels moixiganguers era per damunt del dels altres, i que, al mateix temps, el ball de Valencians sens dubte és una agrupació local i no pas una de fora vila. La descripció a Montblanc relaciona "tres bayles de Valencianos con sus elevadas torres", paral·lelament a la Moixiganga "con sus festivas evoluciones". Les torres dels Valencians tenen, doncs, un caire molt més piramidal que les festives evolucions moixiganguerres.

Tot i així, la informació aportada per Jordi Morant sobre dos balls de Valencians a Tarragona que intervenen en la festa per celebrar l'aniversari del "inmortal día 9 de Marzo de 1820 en que fue el primer pueblo de Cataluña en pronunciarse por el restablecimiento de la Constitución Política de la Monarquía", és a dir, els actes que serviren per commemorar el retorn a la Constitució del 1812 fet que obria el Trienni liberal, datats el 1822, ens recorden que el

6. MORANT: op. cit. pp.49-50.

7. AMAT I DE CORTADA, Rafael d': *Viatge a Maldà i anada a Montserrat.* Serra d'Or, 59, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1986, p.94.

8. Aquestes dates han estat extretes a partir d'obres diverses que figuren a la bibliografia, així com gràcies a les informacions facilitades per Eloi Miralles.

ball de Valencians encara segueix efectuant les seves evolucions coreogràfiques al costat de les torres:

> "...Primeramente ivan dos Dances de Valencianos con sus agrosos trages, exercitando su acostumbrada destreza... Continuó la brillante comitiva su marcha, llenando el aire los diferentes Coros de Música y divirtiendo a los que ivan siguiendo, y a los que pie fixo la esperavan, los diestros Danzarines, que sobre baylar con destreza, forman tan ligeros como si bolaran altas torres, sin perder el compás de los instrumentos invitando a los saltantes hijos de el Sol y de MInerva..."[9]

La descripció és prou clara per concloure que el caire itinerant del ball de Valencians el 1822 afavoreix la duplicitat de les seves execucions.

9. MORANT: op.cit. pp.61-62.

ELS VALENCIANS ESDEVINGUTS CASTELLERS I LA PERVIVÈNCIA COM A DANSA EN DETERMINADES ÀREES GEOGRÀFIQUES

A hores d'ara no podem fixar en quin moment el ball de Valencians de determinades zones geogràfiques deixà de realitzar les seves execucions coreogràfiques i únicament desenvolupà l'aixecament de castells i torres. Si seguim el rastre de la nomenclatura dels Valencians, veurem que fins a les dècades dels cinquanta o seixanta, segons la població, encara trobem documents que en fan referència. No considerem que la utilització de l'etiqueta ball de Valencians en aquells moments pugui garantir la pervivència de les formes coreogràfiques. A les comarques del Camp de Tarragona i del Penedès la denominació de ball de Valencians se seguí emprant durant un bon nombre d'anys per referir-se a una manifestació molt més propera als castellers que no pas a la dansa inicial. Potser l'anunci per la Candela vallenca del 1861 en què es parla de "ball de valencians, *vulgo* castells"[1] fa palesa una dicotomia entre la llengua oficial emprada en programes i notícies i la denominació generalitzada entre el poble, per referir-se a un mateix fenomen. Tot i així, el 1934 Joan Amades encara considerava que el qualificatiu de Valencians per referir-se als castellers era viu entre les persones vèlles del Camp de Tarragona, el Penedès, la Conca de Barberà i l'Urgell.[2]

Segons el nostre parer, entenem que l'execució de les primeres construccions de set pisos per part dels balls de Valencians serà el fet determinant que els apartarà de la seva vessant coreogràfica. Així a Vilafranca el 1824 els Valencians ja realitzen el castell de set pisos, i el 1825 el castell de set *espedat.*[3] A Tarragona el 1827 la premsa també recull la realització dels primers castells de set, que, segons Josep Bargalló, són els "primers castells estrictes que podem historiar a la ciutat de Tarragona"[4]. *"La obligació"* que els administradors vilafranquins de Sant Fèlix imposen als Valencians el 1840 "de fer la Torre, aspedats, etc. de set"[5] és definitivament significativa a l'hora d'entendre que l'execució de castells d'una alçada màxima és el que prima en l'objectiu dels actuants i dels organitzadors.

De tota manera, la coexistència dels Valencians com a dansa i dels castellers com a exercici independent degué de ser un pas previ a la plena desapa-

1. CATALÀ: op.cit. p.63.

2. AMADES, Joan: *Els Xiquets de Valls,* Biblioteca de Tradicions Populars, sèrie B, vol XIV, La Neotípia, Barcelona, 1934, p.26.

3. Nota facilitada per Eloi Miralles de Vilafranca del Penedès.

4. BARGALLÓ VALLS, Josep: *La colla Xiquets de Tarragona i la tradició castellera de la ciutat.* L'Agulla, 4, El Mèdol, Tarragona, 1990, p.19.

5. COL·LECTIU "PAYO": *Del Ball de les Gitanes de Vilafranca.* Caixa Penedès, Vilafranca, 1987, p.40.

rició del ball de Valencians en les comarques que avui considerem tradicionalment castelleres. El sempre sucós quadre de costums "Intermezzo" que va escriure Josep Pin i Soler dins la novel·la *La família dels Garrigas* ens facilita un interessant contrast. En descriure la festa de Santa Tecla del període 1859-1862[6], Pin parla dels castellers i de les seves execucions tant a plaça com a la processó amb el pilar caminant. Però la nostra sorpresa arriba quan a la processó i de manera diferenciada Pin també esmenta els Valencians:

> "... i per fi los balls que ballen sense parlar: de bastonets, de valencians, de les gitanes, etc.
>
> Los balladors, vestits poc més o menos pel mateix estil: calçotet ample, faldilleta de seda, camisa blanca, mocador al coll tot nuat d'anells i altre passant pels polsos tot guarnit de floretes.
>
> Als tormells, a les espardenyes, a les faldilletes, cascavells cosits i llanticueles formant dibuixos..."[7]

Amb el pas dels anys els Valencians cauran en l'oblit a les viles i ciutats amb afecció castellera, cas per exemple de Tarragona. Paral·lelament a l'evolució experimentada en l'àrea geogràfica que acabem d'analitzar, el ball de Valencians del Principat també va mantenir la seva configuració inicial en algunes poblacions si més no fins a principis del segle XX. És a dir, no tots els balls de Valencians que apareixen ressenyats en la premsa o en d'altres documents són castellers, tendència cap a la qual semblen decantar-se alguns investigadors. Així els balls de Valencians cronològicament més propers als nostres dies són els d'Arbeca –l'Urgell–, Capafonts i Vandellòs –Baix Camp– i Prades –Priorat. Salvador Arroyo també considera que a Masllorenç –Baix Penedès– i Roda de Berà –Tarragonès–, el ball coexisteix en el darrer quart del segle XIX, tot compartint programa amb els Xiquets de Valls.[8] Els Valencians de Capafonts participaren en la festa major d'agost fins al 1903 o 1905[9]; els d'Arbeca, coneguts com *Els Nois d'Arbeca*, actuaren fins al 1910 i, posteriorment, el ball es reinstaurà els anys 1925 i 1926. Aquesta agrupació també havia actuat a Vilanova de Bellpuig.[10] Els Valencians de Prades ballen a la Candela del 1911 i, segons Ramon Violant, van persistir fins ben entrat el nostre segle.[11] Finalment, els de Vandellòs van ballar fins al 1927.[12]

6. A l'entorn de la cronologia d'aquest capítol de Pin i Soler podreu veure dins les Actes del Col·loqui sobre Narcís Oller, celebrat a Valls l'any 1996, una aportació de l'autor d'aquest Quadern: "La festa a Vilaniu de Narcís Oller: del document etnogràfic a la funcionalitat literària", en premsa.

7. PIN I SOLER, Josep: *La família dels Garrigas.* MOLC, 30, Edicions 62 i "la Caixa", Barcelona, 1980, p.107.

8. ARROYO, Salvador: "El Ball de Valencians del Vendrell" a *La Porra,7*, Agrupació de Balls Populars de Vilanova i la Geltrú, Vilanova i la Geltrú, desembre, 1996, p.4.

9. .BARGALLÓ BADIA, Josep: Arxiu de dansa tradicional catalana. Reus, inèdit.

10. CATALÀ: op.cit. pp.63-65.

11. VIOLANT, Ramon: *Etnografia de Reus i la seva comarca. El Camp, la Conca de Barberà, el Priorat.* Alta Fulla, Barcelona, 1990, pp.23-26.

12. BARGALLÓ BADIA: Arxiu...

LA RECUPERACIÓ DEL BALL DE VALENCIANS A TARRAGONA

Durant els anys trenta del segle XX el ball de Valencians queda arraconat, doncs, a la totalitat de poblacions del Principat. No serà fins el 1958 quan l'Esbart Amics del Folklore de Reus el ballà en una exhibició d'escenari. Encara haurem d'esperar al 1988 per tal que s'incorpori als grups festius de carrer de Reus, integrat dins l'Esbart Baix Camp. El 1996 també es recupera com a ball processonal a la vila del Vendrell amb motiu de la festivat de Santa Anna. Aquestes són les dues úniques mostres dels Valencians que es ballen en l'actualitat.

Amb motiu de les Festes de Santa Tecla de la ciutat de Tarragona d'enguany, 1997, sortiran novament al carrer els Valencians de Tarragona. Es tracta d'un treball de l'Esbart Santa Tecla que parteix d'una proposta escènica creada originàriament per a un escenari a la italiana. Posteriorment, s'engegà el treball per veure la viabilitat de la seva recuperació com a ball integrat dins el Seguici Popular de la ciutat. L'Esbart Santa Tecla féu la proposició a la Comissió Assessora sobre el Seguici Popular, adscrita a la Conselleria de Festes de l'Ajuntament, que, un cop visionats els resultats aplicats al caire itinerant i processonal, va donar el seu vist-i-plau.

El Ball de Valencians de Tarragona es presenta a la ciutat en un acte oficial que tindrà lloc dimecres 17 de setembre a l'edifici de l'Antic Ajuntament, al carrer Major, en el decurs del qual també veurà la llum definitiva aquest Quadern que vostès tenen a les mans. La seva estrena pública serà, però, en la Cercavila de la vigília de Santa Tecla. Els Valencians seran apadrinats per una de les danses valencianes que més continuïtat ha tingut: els Porrots de Silla, de caire guerrer, però que assisteix a la nostra festa gran per remarcar l'orígen geogràfic del ball de Valencians que es va crear al Principat durant la segona meitat del segle XVII.

Els Valencians tarragonins tancaran els balls del Seguici de la ciutat, just abans de la banda de música o bé davant de la part corporativa dels actes matinals i vespertins del dia de la nostra Patrona.

LES FIGURES

Sobre les característiques coreogràfiques s'han extret determinades conclusions que no s'adiuen a les descripcions recollides pels propis analistes. Joan Amades en el seu *Costumari català* afirma que del ball de Valencians deriven els castells i la Moixiganga.[1] Mentre que hem comprovat que,

1. AMADES, Joan: *Costumari català. El curs de l'any, vol. I.* Salvat-Edicions 62, Barcelona, 1982, p. 688.

L'entrada del Ball de Valencians de Tarragona.

efectivament, els castells sí que neixen a partir dels Valencians, no veiem suficients proves tangibles per connectar-los amb la moixiganga catalana. Altra cosa ben diferent és reemprendre la identificació entre els Valencians i la Muixeranga valenciana.

Josep Bargalló Badia, que ofereix l'estudi coreogràfic més complet sobre el ball de Valencians, en canvi afirma que "...participava de les característiques típiques de la Moixiganga".[2] Un visionament in situ de les moixigangues de Sitges, Vilafranca, Valls o la Geltrú, permetrà de comprovar que, excepció feta de les passades comunes a infinitat de balls processonals, les castanyoles emprades a Valls i a la Geltrú, i del pilar de tres d'alguna moixiganga, Valencians i Moixiganga poc tenen a veure. El sentit religiós omnipresent a la Moixiganga no res té de comú amb el caire bullanguer i alegre dels Valencians. Fóra bo de recordar en aquestes planes els intents de prohibició que esmentàvem més amunt. Els seus integrants no eren precisament gent especialment acurada i, entre les seves *habilitats*, es coneixien les de saltar les tanques de les finques o enfilar-se als balcons per a tasques poc festives.[3]

L'anàlisi de les figures coreogràfiques del ball de Valencians ha de realitzar-se en aquest moment a partir de sis versions que inclouen descripcions i dues més que recullen únicament els noms de les diferents parts de la dansa. Les versions més completes són I es de Prades –recollida inicialment per Ramon Violant i completada per Bargalló Badia–, Bellmunt, Capafonts i Vandellòs –treballades pel mateix Bargalló– i Reus –difosa també per ell a

2. BARGALLÓ BADIA: op.cit.p.108.
3. SABATÉ, Antoni: op. cit.

partir dels apunts inèdits de Joan Ferran i Casas. La versió de Prades inclou abundant informació sobre la funcionalitat de les diferents figures en els moments claus de l'esquema del dia de la festa, mentre que les de Bellmunt, Capafonts, Reus i Vandellòs se centren més en la morfologia dels moviments. La sisena versió d'Arbeca és menor quant a informació: les quatre figures que inclou poden identificar-se prou adequadament en una o altra de la resta de versions. D'altra banda, en les dues versions recollides per Aureli Campmany, en referència a la "comarca tarragonina", també trobem algunes denominacions que poden identificar-se amb les versions més àmplies.

Capmany 1	Capmany 2	Arbeca	Bellmunt	Capafonts	Prades	Reus	Vandellòs	Tarragona
llargues/ ponts		llargues	ponts	mocadors	mocadorets	ponts	ponts	ponts
el brasset	el colzet	el bracet		bracet/ contradansa	contradansa	cara a cara		contradanses
torres	torre	piló				torreta	torretes	torre + creu
			estrelles	estrella	e.gran+e.petites	e.grossa+e. petites	estrella	estrelles
l'avellana		el ballano			lo villano		la villana	cadena
				saltada foradins	matinades	passades/ mocadors		passades/ creuades
	presumida		presumida		ball del pa			
				pas de processó			passada	entrada
	bolangera		ball rodó					
			calze				corona	
			caragol		boja			
						molinets		molinets
					acompanyaments			
					anar a adorar			
						rellotge		

En el quadre anterior hem intentat d'establir un seguit de correspondències entre les nomenclatures referents a la mateixa o a diverses figures. Com a fets folklòrics ubicats en espais físics i temporals diferents, hem d'entendre que, dins una mateixa correspondència, hi poden haver lleugeres variants. A partir d'aquesta operació, comprovem que, amb diferents etiquetes, les figures més comunes –en set de les vuit versions– són les llargues i –en sis– el bracet, tot i que en unes variants els balladors s'agafen del braç i en d'altres de la mà. La torre i les estrelles les trobem en cinc versions; el *villano* ens apareix en quatre, i les passades-mocadors i la presumida en tres. El pas de processó, la bolangera, el calze i el caragol són en dues de les versions. La resta de figures presenten una major diversitat i només són esmentades aïlladament en una de les versions. Tot i així, la manca de descripcions tècnicament perfectes per part d'alguns dels informants ha dificultat algunes identificacions potencials.

Les passades i creuades.

Finalment, esmentarem que a partir d'una referència puntual a Mont-roig sabem que s'efectuava la Torre caminant.

En la columna de la dreta hem situat la correspondència amb les figures que s'han establert en la recuperació del ball de Valencians de Tarragona, que com podeu comprovar són basades en l'estudi de les altres versions conegudes. El ball a Tarragona s'inicia amb l'entrada, les passades creuades i les salutacions, per després continuar amb les contradanses i els molinets de mans. A la quarta tirada els balladors enlairen la torre, que consta de tres pisos i en la qual intervenen els vuit components del ball. A partir d'aquí, el joc de mocadors agafa el protagonisme tot realitzant-se la figura dels ponts, l'estrella de quatre, l'estrella gran o de vuit i la cadena o *villano.* Com a quadre final fan la creu caminant: quatre pilars de dos pisos que avancen per l'itinerari.

La distribució de figures i compassos és la següent:

Entrada. 16 compassos de tamborí. Els balladors repartits en dues fileres avancen saltant a temps.

Passades i creuades. 32 compassos.

Contradanses de mans. 32 compassos. S'utilitzen 8 compassos per fer dreta i esquerra amb la parella, i 8 més per al mateix amb la contraparella.

Molinets. 16 compassos, 8 a la dreta i 8 a l'esquerra.

La torre. 32 compassos per construir-la i 16 per desfer-la i col·locar-se en dues fileres saltant endavant. 4 balladors a la base, tres al segon pis i 1 al tercer. A Arbeca era anomenat el *jinete.*

Ponts. 8 compassos caminant endavant per donar els mocadors, 8 compassos més per executar els ponts pròpiament dits començant els últims balladors per sota, i 12 compassos per fer la cadena amb els mocadors.

Estrella de quatre. 5 compassos per fer l'estrella de quatre; 5 per rodar-la cap a la dreta; 5 per girar-la cap a l'esquerra; i 5 més per desfer l'estrella.

Les contradanses de mans.

Els molinets.

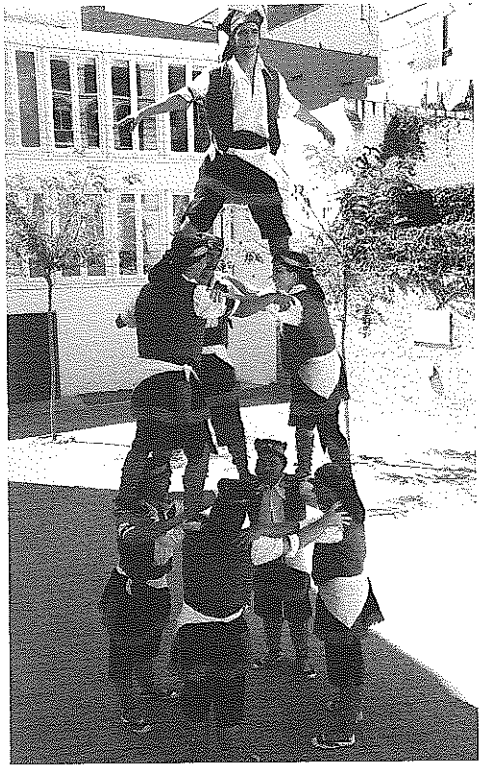

La torre.

Estrella gran. 8 compassos per fer l'estrella de vuit; 8 més per voltar-la cap a la dreta; 8 per anar cap a l'esquerra; i 8 per desfer l'estrella gran.

El villano o la cadena. 2 compassos amb els mocadors a l'espatlla; 4 per fer una cadena per files i quedar canviats de lloc; 2 per creuar-se les fileres; 4 per a la cadena per files i quedar cada una al seu lloc; i 4 finals per col·locar-se novament el mocador a la cintura.

La creu. 5 compassos per fer 4 pilars de dos homes tot formant una creu i avançar al so del tamborí.[4]

4. La coreografia de Tarragona ha estat facilitada i explicada per Jaume Guasch i Rosa Llorach, de l'Esbart Santa Tecla de Tarragona.

Els ponts.

L'estrella de quatre.

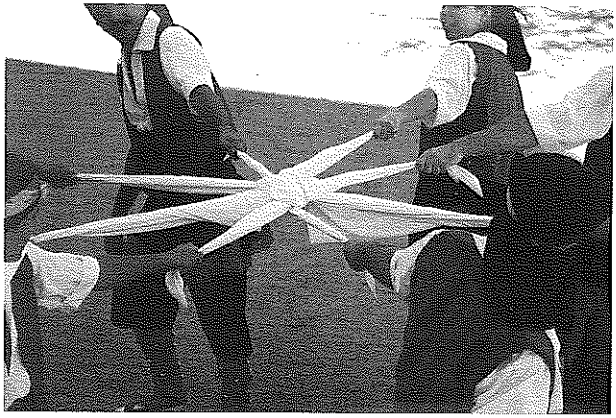

L'estrella gran.

La creu.

LA INDUMENTÀRIA

Hem tingut la sort de conservar documents gràfics i textos descriptius de la indumentària dels nostres Valencians. A grans trets, aquest ball no diferia de la resta de danses processonals dels seguicis del Camp tarragoní i del Penedès. Sabem que la camisa era blanca tant a Arbeca (1925-26), Capafonts, Vandellòs, Lleida (1802), com a Reus (segle XIX) o a Prades (principis del XX). Els calçotets llargs o pantalons eren blancs a Arbeca, Lleida i Reus, i negres a Capafonts, Prades i Vandellòs. El faldellí presenta més diversitat: blau i vermell a Reus, blau i groc a Lleida, i negre a Prades i Vandellòs. La faixa vermella a Arbeca, vermella o blava a Capafonts, és verda a Prades i negra a Vandellòs. Al cap i al pit en bandolera o lligat a la cintura, mocadors. Als camalls, picarols a Capafonts, Prades, Reus, Tarragona i Vandellòs. A les mans, castanyoles a les mateixes poblacions. A Capafonts i a Reus, Reus i Prades, armilla. I a més, complements diversos de llaços, cintes i mitgetes de colors variats segons la població. Als peus, espardenyes de vetes sovint vermelles, vermelles i blaves o senzillament negres.

La indumentària del ball de Valencians de Tarragona ha estat confeccionada a partir d'un dibuix del 1800 de l'arxiu de Josep Bargalló Badia.

LA MÚSICA

En el procés de recuperació del ball de Valencians de Tarragona el capítol de la música ha estat especialment gratificant. La troballa realitzada ja fa uns quants anys de l'obra de Ramon Bonet i Vallverdú (1830-1905) –organista a la Catedral de Tarragona des de 1860–, *La gaita y el tamboril. Colección de 30 cantos populares y pastoriles,* recull sense data d'edició, però del qual sabem que si més no se'n féu una el 1888, conté una peça que l'equip d'investigació que ha preparat la recuperació ha identificat com un més que probable Ball de Valencians. Les característiques de la partitura i el fet de contenir la realització d'una aleta o coronament d'una torre han estat concloents. Precisament el títol amb què Ramon Bonet va recollir aquesta tonada és el de "Las torres".

És especialment interessant el treball de camp que Lluís Solsona realitzà el 1963 sobre el ball de Valencians d'Arbeca, perquè aporta informació important per a l'apartat musical. Les tonades que acompanyaven les execucions dels Valencians d'Arbeca foren interpretades els anys 1925 i 1926 per grallers de l'Arboç i del Vendrell, que encara recordaven les que s'havien interpretat fins a l'any 1910. Aquest fet permet de pensar en unes melodies comunes per al ball de Valencians de diverses poblacions. Això no obstant, en la darrera etapa dels Valencians d'Arbeca la tonada per acompanyar l'execució de la Torre era ja el Toc de Castells.

LAS TORRES

RAMON BONET, compilador

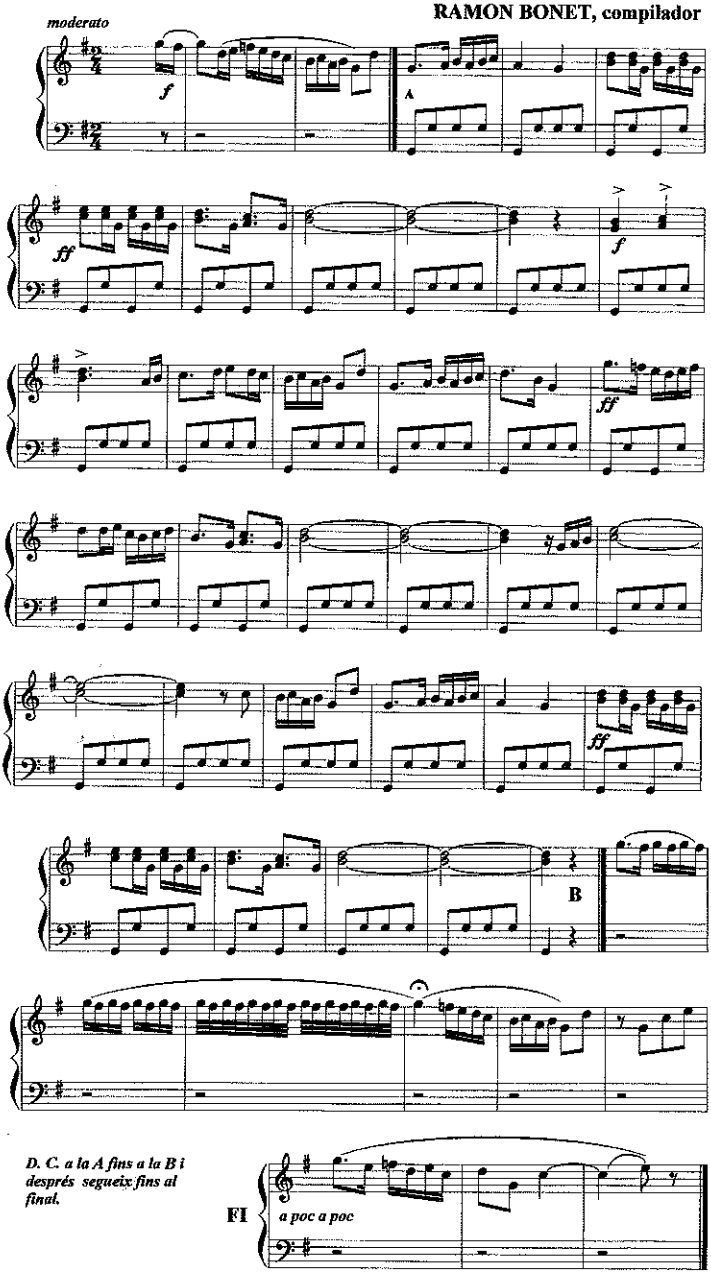

Pel que fa als instruments que eren propis del ball de Valencians tenim constància en diferents poblacions de l'acompanyament amb gralles i timbals. En el procés de recuperació del ball a Tarragona s'ha optat, però, per canviar aquests instruments per tal de diversificar els grups de sonadors tradicionals que acompanyen els balls, el bestiari, els entremesos i els balls parlats del Seguici tarragoní. El grup que, si més no com a experiència pilot, bufarà amb els Valencians serà integrat per sac de gemecs, flabiol, tamborí, tarota i violí.

BIBLIOGRAFIA

AMADES, Joan: *Els Xiquets de Valls.* Biblioteca de Tradicions Populars, sèrie B, vol XIV, La Neotípia, Barcelona, 1934.

– *Costumari català. El curs de l'any,* 5 vol. Salvat-Edicions 62, Barcelona, 1982-1983.

AMAT I DE CORTADA, Rafael d': *Viatge a Maldà i anada a Montserrat.* Serra d'Or, 59, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1986.

– *Miscel·lània de viatges i festes majors.* Vol.I. Biblioteca Baró de Maldà, 2, Barcino, Barcelona, 1994.

ANGUERA, Pere (a cura de): *Josep Rius. Ball de la Mare de Déu.* Centre de Lectura, Reus, 1979.

ARROYO, Salvador: "El Ball de Valencians del Vendrell" a *La Porra, 7.* Agrupació de Balls Populars de Vilanova i la Geltrú, Vilanova i la Geltrú, desembre, 1996, pp.4-6.

BARGALLÓ BADIA, Josep: *Balls i danses de les comarques de Tarragona,* 1. Diputació de Tarragona, 1991.

– *Restauració de les danses tradicionals de Reus.* Editat per l'autor, Barcelona, 1992.

– Arxiu de dansa tradicional catalana. Reus, inèdit.

BARGALLÓ VALLS, Josep: *La colla Xiquets de Tarragona i la tradició castellera de la ciutat.* L'Agulla, 4, El Mèdol, Tarragona, 1990.

BAYER, Xavier: *De la Moixiganga de Vilafranca.* Caixa Penedès, Vilafranca, 1988.

BERTRAN, Jordi: "Dos balls de valencians al Corpus de Granada de 1774: l'admiració com a inici d'un procés emulador" a *L'Esperidió, 26.* Colla Jove dels Xiquets de Tarragona, abril-juny, 1991, pp.13-14.

– "De moixigangues, valencians i castellers" a *L'Esperidió, 39.* Colla Jove dels Xiquets de Tarragona, juliol-setembre, 1994, pp.24-27.

– (coordinació): *Guia de les Festes de Santa Tecla. Història, Seguici Popular i Castells.* El Mèdol, Tarragona, 1994.

BLANCO, José: *Corpus Christi 1822.* Viejas Postales de Sevilla, 3, Comisaría de la ciudad de Sevilla para 1992-Ayuntamiento de Sevilla, 1991.

BONET, Ramon: *La gaita y el tamboril. Colección de 30 cantos populares y pastoriles.* Vidal e hijo y Bernareggi, Barcelona, s/d.

BOVÉ, Francesc de P.: *El Penedès. Folklore dels balls, danses i comparses populars.* Vilatana, 2, editat per Joan Solé, Vilafranca, 1990.

CAPDEVILA, Sanç: *Història compendiada del Santuari de Sant Magí.* Obradors tipogràfics de J. M. Recasens, Montblanc, 1924.

CATALÀ, Pere (director): *Món casteller.* Vol. I. Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1981.

– "Els castells dels Xiquets de Valls" a *Valls. Sons i músiques de festa.* Fonoteca de música tradicional catalana, sèrie 3, festes tradicionals, vol. 1. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 1991, pp.17-18.

CAVALLERS COTONERS: *Del Ball de les Cotonines de Vilafranca.* Caixa Penedès, Vilafranca, 1987.

COL·LECTIU "PAYO": *Del Ball de les Gitanes de Vilafranca.* Caixa Penedès, Vilafranca, 1987.

DD.AA.: *Danzas de Titaguas.* Cuadernos de música folkórica valenciana, 2, Instituto de Etnologia Valenciana, Sección de Folklore Musical, Institución Alfonso El Magnánimo, Diputación Provincial de Valencia, Valencia, 1979.

FERRANDO, Pere: *Presència castellera al Vendrell fins l'any 1926.* Patronat Municipal de Serveis Culturals del Vendrell, El Vendrell, 1991.

– "El vestuari casteller abans de la uniformitat de les colles" a *L'Hora del Garraf,* 14 de març de 1997, blocs IV-V.

GARRIDO, Miguel: *Antiguallas granadinas. Las fiestas del Corpus.* Archivum, 16, Universidad de Granada-Ayuntamiento de Granada, Granada, 1990.

MACÍAS, Joan Ramon: "Els primers castells tarragonins (I)" a *L'Esperidió,* 25. Colla Jove dels Xiquets de Tarragona, gener-març, 1991, pp.10-12.

MIRALLES, Eloi: *Fem pinya! Els castells, símbol i expressió del nostre poble.* Diàfora, Barcelona, 1981.

– "Més notícies sobre el nostre Ball de Valencians" a *El Figarot,* 11 i 12. Castellers de Vilafranca, març 1990.

– "Altra notícia sobre el Ball de Valencians de Vilafranca" a *El Figarot,* 17. Castellers de Vilafranca, maig 1992.

MORANT, Jordi: *Història dels castells. Tarragona, Camp tarragoní i el Penedès.* Editat per l'autor, Tarragona, 1967.

PIN I SOLER, Josep: *La família dels Garrigas.* MOLC, 30, Edicions 62 i "la Caixa", Barcelona, 1980.

PORTA, Josep M.: *Els Torraires de Montblanc. Aproximació històrica.* Associació Torraires de Montblanc, Montblanc, 1994.

SABATÉ, Antoni: "Notícia del nostre desaparegut Ball de Valencians" a *El Figarot, 8 i 9,* Castellers de Vilafranca, abril 1989.

VIOLANT, Ramon: *Etnografia de Reus i la seva comarca. El Camp, la Conca de Barberà, el Priorat.* Alta Fulla, Barcelona, 1990.

COL·LECCIÓ DE QUADERNS DE LA FESTA MAJOR

1. Jordi Bertran: **L'Àliga: una figura del bestiari fantàstic.** 1986. Exhaurit.
2. Jordi Bertran: **El Ball de Serrallonga. Bandolers i Trabucs.** 1987. Exhaurit.
3. Jordi Bertran: **La Mula Guita o Mulassa: cap a un esquema general.** 1988. Exhaurit.
4. **Santa Tecla: una anàlisi contextualitzadora.** A cura d'Esther Palau, Sílvia Ferreres i Jordi Bertran. 1989. Exhaurit.
5. Fausto Sánchez-Cascado: **Una aproximació als Nanos de Tarragona.** 1990. Exhaurit.
6. Comissió Assessora sobre el Seguici Popular: **Protocol del Seguici Popular de la ciutat de Tarragona.** 1991. Exhaurit.
7. Sílvia Ferreres: **El Ball de Gitanes de Tarragona: de la dansa de cintes a ball parlat.** 1992.
8. Josep M. Martorell Coca: **El Ball de Dames i Vells: una mostra viva de teatre burlesc.** 1993.
9. Eloi Miralles: **El Ball de Pastorets: bucòlica tendresa a redós de la festa.** 1994.
10. Estel·la Martín Urbano, Mercè Samper Prunera: **Els cartells de les Festes de Santa Tecla: les formes i els homes.** 1995.
11. Montserrat Garrich, Anna Viñoles: **El Ball del Patatuf: la pervivència d'una dansa.** 1996.

COMISSIÓ MUNICIPAL
DE FESTES
TARRAGONA

Ajuntament de
TARRAGONA